

“HİKÂYE ETME” DÜZLEMLERİ

Prof. Dr. Rıza FİLİZOK

Günümüz edebiyat araştırmalarında yeni bir bilim anlayışının derin izleri vardır. Özellikle yapısal metin analizinde artık temel kavramlar “görecelilik” ve “fonksiyon”dur. Durum böyle olunca meselâ “hikâye etme düzlemleri”, “bakış açısı”, “odaklanma”, “işlev çözümlemesi”, “anlatıcı tipleri” konularının ortaya koyduğu sınıflandırmaları öğrenip onları uygulamaya kalkışmanın oldukça büyük sakıncaları vardır. Bütün bu sınıflandırmaları kendi mantığı içinde kavramak ve “görecelilik”lerini göz önünde bulundurarak kullanmak gerekmektedir. Bu yüzden yazımızda hikâye etme düzlemlerinin sınıflandırmasını ve tanımlarını vermekle yetinmeyecek, onların görecelikleri içinde kavranmasını sağlayacak örnekler üzerinde duracağız.

“Hikâye etme” biliminin (naratoloji) en güç konularından birisi, hikâye etme düzlemlerinin tespitidir. Bunun sebebi düzlemler teorilerinin henüz okuyucular tarafından anlaşılmamış olması ve kullanılan terimlerin çok anlamlılığıdır. Ancak hikâye etme düzlemleri konusunda bir görüş sahibi olmadan bir hikâyeyi doğru değerlendirmek mümkün değildir. Hikâye etmedeki düzlemleri bulma fikri, **anlatanın dünyası** ile **anlatılanların dünyasını** birbirinden ayırma ihtiyacından doğmuştur. Her hikâyede bu iki dünyanın görünmez fakat yine de kesin olan sınırları ile karşılaşırız. Düzlemleri doğru tespit etmek, bu dünyaları birbirinden ayırmamızı ve edebî eseri doğru değerlendirmemizi sağlamaktadır. Yapılan edebî araştırmalarda yazarın fikirleri ile kahramanların fikirlerinin karıştırılması, anlatıcının rolünün tespit edilmemesi sağlıklı sonuçlara varmayı engellemektedir.

Herhangi birisi bir hikâye anlatmaya başladığı zaman -kendisi kahraman olarak içinde yer alsa da almasa da- kendisinin anlatıcı olarak dışında kaldığı özel bir dünya inşa eder. Çünkü bir anlatıcının kimliği gereği olarak dünyanın haricinde (exclu) bir varlığı vardır. Anlatıcı, anlattığı nesnelere ve anlatıda yer alan şahıslarla her zaman aynı düzlemde değildir. Bir hikâyenin içinde yer alan **ikinci bir hikâye** yeni bir düzlem yaratır ve teorik olarak üç hikâye etme düzlemi ortaya çıkar. Bu hikâye düzlemleri şunlardır:

- I) **Hikâye İçi düzlemi: (intradiégétique düzlem) :** Birinci anlatıda yer alan olaylardır. Bu anlatıdaki olaylar ve şahıslar “hikâye içi” (**intradiégétique**) olay ve şahıslardır.
- II) **İç Hikâye düzlemi: (métadiégétique düzlem) :** İkinci anlatıda yer alan olaylardır. Bu ikinci anlatı, birinci anlatının bir şahsı tarafından anlatılır.

II) Hikâye Dışı düzlemi (extradiégétique düzlem) : Edebî bir anlatının şekil kazandığı, redaksiyonunun yapıldığı düzlemdir. Bu durumda birinci anlatı "hikâye dünyası dışı" (extradiégétique) bir anlatıcı tarafından anlatılır.

Bir hikâyenin içinde ikinci yahut üçüncü bir hikâye anlatıldığı zaman metinde birbirinden farklı düzlemler ortaya çıkar. Metnin çözümlenmesinde bu düzlemlerin oldukça dikkatli incelenmesi gerekmektedir. Çünkü metnin her yeni düzleminde yeni bir "hikâye etme" aktı, yeni bir anlatıcı, yeni bir bakış açısı ortaya çıkar. İki hikâyenin iç içe olduğu durumlarda, birinci hikâyeye ait "hikâye etme" olgusu "hikâye dışı" (extradiégétique) düzlemini oluşturur. Bu birinci düzlemde anlatılan hikâye yani olayların bizzat kendisi ise ikinci bir eksen yaratır ve bu eksen "hikâye içi" (intradiégétique) adını alır. Birinci düzlemdeki hikâyede yer alan bir şahıs, eğer bir hikâye anlatmak için söz alırsa yeni bir "hikâye etme" aktı doğar. Bu akt, birinci hikâyenin içinde olduğundan hikâyenin diğer unsurları gibi "hikâye içi" (intradiégétique) düzlemine ait olacaktır. Buna karşılık, bu şahsın anlattığı ikinci hikâye bir "iç hikâye"dir (métadiégétique) ve yeni bir düzlem oluşturur.

Bu düzlemlerin tespit edilmesi "hikâye", "anlatı" ve "hikâye etme" arasındaki ilişkilerin kavranmasını sağlar.

Şimdi örneklerle bunları açıklayalım:¹

I. ÖRNEK:

Bir güzel sonbahar günü M. de Rénal, karısını koluna almış, "Sadıklar mesiresi"nde geziyordu. Vekarlı bir tavırla söz söyleyen kocasını dinlemekle beraber Madame de Rénal, üç oğlan çocuğunun hareketlerini merakla gözetiyordu. On bir yaşında kadar gözüken en büyükleri sıklık korkuluğa yaklaşıyor ve onun üstüne çıkmağa kalkışiyordu. O zaman tatlı bir ses Adolphe diye bağıyor, çocuk da bu boyundan büyük işten vazgeçiyordu. Madame de Rénal otuz yaşında kadar, fakat henüz güzelce bir kadındı.

Benzi her vakitkinden uçuk olan M. de Rénal kızgın ve kırgın bir tavırla:

- O Paris'li "küçük bey", bu yaptıklarına pişman olacaktır, dedi; sarayda bizim de birkaç dostumuz yok değil...

Size iki yüz sayfa taşradan bahsetmek istemiyorum ama taşralıların uzun uzun, ilerisini gerisini düşününe düşününe konuşmalarını dinlemeğe katlanmanızı isteyecek kadar katı yürekli değilim.

STENDHAL, Kızıl ile Kara,
Çev.: Nurullah Ataç, 1971, s.13.

¹ Bu örnek ve açıklamalar şu kaynaktan yararlanılarak Türkçe'ye uyarlanmıştır: Jean Kaempfer ve Filippo Zanghi, 2003, <http://www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/methodes/vnarrative/index.html>

I) HİKÂYE İÇİ DÜZLEMİ (diégétique yahut intradiégétique düzlem)

Metindeki birinci bölüm (**beyaz yazılar**) anlatıcıya aittir. Anlatıcı burada tamamen kendisini gizlemiştir. Anlatıcı olarak da temel görevini yapmakta, olayları hikâye etmektedir. Anlatıcı, burada başka bir mekanda başka bir zamanda kısaca başka bir dünyada geçen olayları anlatmaktadır. Kendi dünyasıyla yarattığı dünya ayrıdır. Anlatıcının yarattığı bu başka dünyaya "hikâye içi düzlemi" yahut "hikâye dünyası" "diégése" diyoruz. O halde bu birinci bölüm, "Hikâye içi düzlemi" (diégétique yahut intradiégétique düzlem)'dir. Bu düzlem, anlatıcının değil, kahramanların yaşadığı dünyanın düzlemidir.

II) İÇ HİKÂYE DÜZLEMİ (métadiégétique düzlem)

Metindeki ikinci bölümde (**sarı yazılar**) anlatıcı, M. de Rénal'i konuşurmakta, ona söz vermektedir. Yani kendi anlatma yetkisinden vaz geçmekte, bu yetkisini romanın kahramanlarından birisi olan M. de Rénal'a devretmektedir. Söz söyleme yetkisini eline geçiren M. de Rénal, hayâl edebiliriz ki hikâyenin bu noktasında söylediği birkaç sözle yetinmeyip bize pekâla Parisli Küçük Beyle aralarında geçen nâhoş olayların tam bir hikâyesini de anlatabilirdi. Eğer metnin bu noktasında M. de Rénal böyle bir hikâye anlatsaydı işte bu hikâye bir "iç hikâye düzlemi" (métadiégétique düzlem) yaratmış olacaktı. Bu durumda karşımıza üç ayrı M. de Rénal çıkacaktı: "Hikâye içi düzlemi"ndeki M. de Rénal: Burada M. de Rénal birinci hikâyenin kahramanı ve ikinci hikâyenin anlatıcısıdır. "İç hikâye düzlemi"nin ise bir şahıstır. Bu olgu bize şunu öğretmektedir: Düzlemler ve şahısların yüklendiği görevler ve statüler görecelidir ve birer fonksiyondur.

III) HİKÂYE DIŞI DÜZLEMİ (extradiégétique düzlem)

Metnin üçüncü bölümünde (yeşil yazılar) anlatıcı, okuyucuların sıkıcı bulacağını düşünerek M. de Rénal'in sözünü kesiyor. Parisli anlatıcı, bu taşralı kahramanın konuşmalarını sıkıcı bulmakta ve onun hakkındaki yargılarını dile getirmektedir. Ayrıca bu satırlarda doğrudan doğruya okuyucuya seslenmektedir ve sözlerinde sözceleme anına bağlı birçok belirti bulunmaktadır: "Size", "ben", "şimdiki zaman kullanımı: (-iyorum)..., ironik ton. Bütün bunlar bize metnin bu noktasında "hikâye içi düzlemi"nde olmadığımızı, yeni bir dünyada olduğumuzu, anlatıcının dünyasına geçtiğimizi göstermektedir. İşte bu düzleme "hikâye dışı düzlemi" (extradiégétique düzlem) adı verilir.

"Hikâye içi düzlemi"nin dışına çıkıldığında ya bir "iç hikâye düzlemi"ne ya da bir "hikâye dışı düzlemi"ne geçeriz.

II. ÖRNEK²

Küçük bir hayâlî hikâye yazalım ve bunun üzerinde düzlemleri gösterelim:

HİKAYE

"Bugün, bir öğretmen gördüm. Oynayan bir grup öğrencinin yanına gitti, birkaç dakika onları seyretti. Daha sonra onlara şöyle dedi: "Çocuklar beni dikkatle dinleyin, size kurtuluş savaşı yıllarında yaşanmış inanılmaz bir cesaret hikâyesi anlatacağım. Bu Kurtuluş Savaşına katılan Mehmet Çavuş'un hikâyesidir":

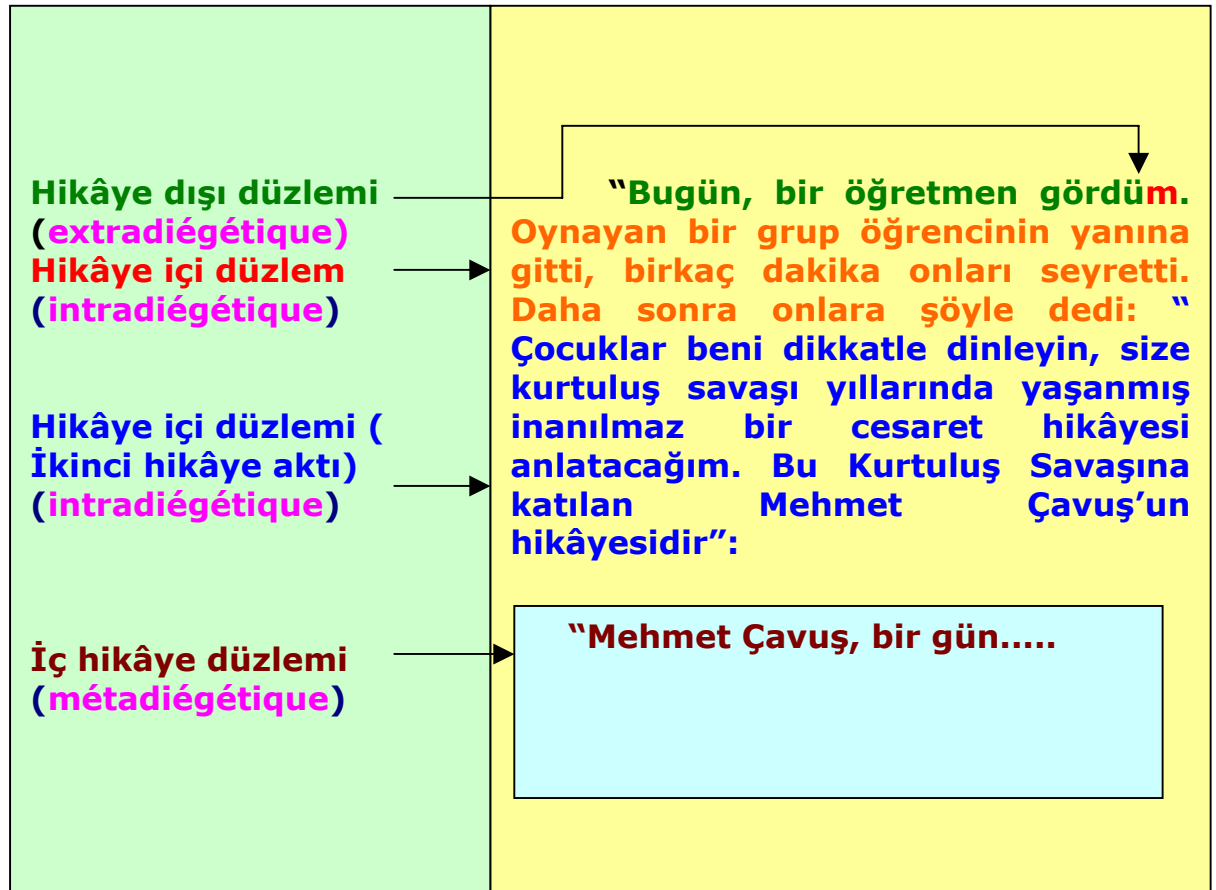
"Mehmet Çavuş bir gün...."

Bu anlatıda üç hikâye etme düzlemi vardır:

² Bu örnek şu kaynaktan yararlanılarak Türkçe'ye uyarlanmıştır: Lucie Guillemette, <http://www.signosemio.com/Genette/narratologie.asp>.

- 1) Hikâye dışı düzlemi
- 2) Hikâye içi düzlemi, Öğretmenle öğrencilerin hikâyesi.
 - a) hikâye
 - b) Söz aktı
- 3) İç hikâye düzlemi , Mehmet Çavuş'un hikâyesi.

Bunları metin üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Yukarıdaki hikâye etme düzlemlerini şöyle de gösterebiliriz:

BİRİNCİ DÜZLEM:

Hikâye dışı düzlemi (extradiégétique düzlem)

"Bugün, bir öğretmen gördüm..

İKİNCİ DÜZLEM: Hikâye içi düzlemi
(intradiégétique)

ÖĞRETMENLE ÖĞRENCİLERİN
HİKÂYESİ

Söz aktı: Hikâye içi düzlemi (İkinci
hikâye aktı) (intradiégétique)

BİR HİKÂYE AKTI: (Anlatıcı değişecek)

" Çocuklar beni dikkatle dinleyin, size kurtuluş savaşı yıllarında yaşanmış inanılmaz bir cesaret hikâyesi anlatacağım. Bu Mehmet Çavuş'un hikâyesidir...."

ÜÇÜNCÜ DÜZLEM: "İç hikâye"
düzlemi (métadiégétique
düzlem)

Mehmet Çavuş'un hikâyesi:

"Mehmet Çavuş bir gün...."

Örneklerde görüldüğü gibi, temel olarak üç "hikâye etme" düzlemi vardır. Ancak bu biçimlerin bir yazar tarafından tekrarlı olarak ve birleşik bir halde kullanılmasıyla birçok değişik biçimin yaratılabileceğini daima göz önünde tutmak gerekir. Kimya biliminde nasıl elementlerin sayıları sınırlı, bileşiklerin sayıları sonsuzsa, hikâye etmede de düzlemlerin sayısı sınırlı, fakat karışımları sınırsızdır. Meselâ bir "İç hikâye düzlemi" içine ikinci yahut üçüncü bir iç hikâyenin yerleştirilmesi daima mümkündür. Bir eserde aynı sahife içinde bütün bu biçimlerin tekrarlanarak kullanılması da mümkündür. Bundan dolayı her hikâye "hikâye etme düzlemleri" yönünden tamamen orijinal bir yapıda olabilir. Araştırmacının görevi bu orijinal yapıyı ortaya çıkarmaktır.

©<http://www.ege-edebiyat.org>